

Agnieszka Klimas

Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy
im. Jana Długosza w Częstochowie
Instytut Językoznawstwa
ORCID: 0000-0003-2561-5565
a.klimas@ujd.edu.pl

**HISTORYCZNE NAZWISKA ODIMIENNE
W ANTROPONIMII ŻYDÓW PIOTRKOWSKICH****HISTORICAL NAME-BASED SURNAMES IN THE
ANTHROPNOMY OF THE JEWS OF PIOTRKÓW**

Abstrakt: Nazwiska odimienne należące do piotrkowskich Żydów są zróżnicowane genetycznie. Podstawę derywacyjną stanowią głównie imiona starotestamentowe, w różnej wariantywnej (językowej) postaci, ale także ukształtowane w jidysz. Do najczęstszych należały: *Jacob*, *Mojżesz*, *Izaak*. Antroponimy Żydów na ziemi piotrkowskiej tworzone były sufiksami o różnej genezie, głównie słowiańskimi i o rodowodzie niemieckim. Żydowskie nazwiska odimienne reprezentują kognitywne kategorie: osoba i pokrewieństwo. Prototypowym modelem nazwisk utworzonych od imion męskich jest: imię biblijne + sufiks *-owicz/-ewicz*, a powstałych od imion kobiet: imię jidyjskie + sufiks *-ski*.

Słowa kluczowe: onomastyka, antroponimia, patronimy, matronimy

Abstract: The name-based surnames of the Jews in Piotrków are structurally different. Their derivative basis consists mainly of Old Testament names in different (linguistic) forms, but also in Yiddish form. Among the most common were *Jacob*, *Moses* and *Izaak*. The anthroponyms of the Jews in the territory of Piotrków were formed with suffixes of different origin, mainly of Slavic and German descent. Jewish name-based surnames represent the cognitive categories of person and kinship. The prototype model of surnames derived from male names is: biblical first name + suffix *-owicz/-ewicz* and derived from female names is: yiddish first name + suffix *-ski*.

Key words: Onomastics, Anthroponyms, Patronyms, Matronyms

Historyczne nazwiska odimienne z drugiej połowy XIX i początku XX wieku, poświadczone w antroponimii Piotrkowa Trybunalskiego¹,

¹ Pierwotnie obowiązywała tylko nazwa Piotrków, rozszerzenie o człon Trybunalski (w celu upamiętnienia początku w tym mieście parlamentaryzmu polskiego) nastąpiło po II wojnie światowej.

nie były do tej pory przedmiotem analizy. Piotrków przez długi czas był miastem wieloetnicznym i wielokulturowym, bowiem żyli w nim, oprócz Polaków – katolików, Żydzi wyznania mojżeszowego, protestanci pochodzenia niemieckiego, prawosławni Rosjanie, Ukraińcy i Białorusi, a także członkowie innych narodowości, jak chociażby Ormianie czy Grecy z Macedonii. Każda z tych grup etnicznych posługiwała się zasobem imion zgodnym ze swoją tradycją i kulturą, co zostało odzwierciedlone m.in. w nazwiskach historycznych. W niniejszym artykule podjęto próbę scharakteryzowania nazwisk odmiennych noszonych przez ludność żydowską, która osiedlała się w Piotrkowie, przybывая tu z różnych stron świata. Żydzi mieszkali w Piotrkowie przez kilkaset lat, a w latach 1808–1945 stanowili największą grupę mniejszościową. Szczególnie znaczący ich udział wśród ludności miasta widoczny był w I połowie XIX wieku. Mieszkało tu wówczas niemal tyłu Żydów, co Polaków. Po utworzeniu guberni piotrkowskiej w 1867 roku liczba ludności żydowskiej systematycznie malała. Przed I wojną światową Żydzi stanowili już tylko 30–40% ogółu mieszkańców Piotrkowa, a w latach dwudziestych XX wieku ich udział wynosił mniej niż 30% (Warzocha, 2017, s. 18).

Materiał językowy do badań wyekscerpowano z ksiąg meldunkowych pochodzących z lat 1864–1880 (KM I) i 1881–1930 (KM II)². Zapisy w nich ograniczają się najczęściej do podania nazwiska (czasem w postaci wariantywnej), imienia osoby identyfikowanej i krótkiej o niej informacji, jak np.: *Akt Nuta – krawiec*, KM I; *Ajchel vel Ejchel Abram – przy dzieciach*, KM II; *Arent Emilia – fundusze własne*, KM II. Niektóre omawiane w artykule nazwiska mają też poświadczenie w katolickich księgach metrykalnych z lat 1808–1930³. Znane są bowiem przypadki przyjmowania przez Żydów religii chrześcijańskiej, podyktowane różnymi czynnikami⁴.

Już samo imię w tradycji żydowskiej „jest czymś więcej niż nazwą – jest to określenie esencji danej istoty” (Jaracz, 2015, s. 255). Zawiera ono znaczenie symboliczne, uwarunkowane tradycją i kulturą całego społeczeństwa (zob. m.in. Abramowicz, 2010, s. 37–124; Frąckiewicz, 2020, s. 53–83). W systemie imienniczym Żydów, pod wpływem licznych kontaktów z innymi narodami, a także w związku z tradycją rodzinną, stosowane były w nominacji różne warianty imion (Abramowicz, 2001, s. 38; 2016, s. 72). Potwierdzają to także piotrkowskie księgi meldunkowe, gdzie w funkcji nazewnictwa osobowego o charakterze oficjalnym zapisane zostały imiona podstawowe oraz liczne ich formy zniekształcone, demi-

² Rejestracja ludności żydowskiej została wprowadzona na mocy przepisów państwowych za czasów zaborów. W zaborze pruskim wprowadzono ją od 1794 r., a od 1847 r. taki obowiązek miał sąd powiatowy. W zaborze rosyjskim – od roku 1825 i prowadzili ją burmistrzowie lub zastępujący ich urzędnicy. Piotrków najpierw był pod zaborem pruskim, potem carskim, a w czasie I wojny światowej okupowali go Austriacy.

³ Zob. SNMP.

⁴ Zob. Konwersje Żydów polskich na chrześcijaństwo w kontekście historycznym i w kontekście zmiany kulturowej (Wiśniewski, 2012, s. 20–35).

nutywne, regionalne o zróżnicowanej etymologii i strukturze. Wariantywne postaci imion stawały się podstawami derywacyjnymi nazwisk żydowskich o funkcji patronimicznej lub matronimicznej. Nazwiska wskazujące pokrewieństwo prze-ważały bowiem w onomastyce izraelskiej, podkreślając silną rolę rodziny (zob. Tronina, 2002, s. 114).

Na podstawie zapisów w księgach meldunkowych miasta można wskazać pewne preferencje nominacyjne w nazewnictwie odimiennym Żydów na ziemi piotrkowskiej. Wysoka frekwencja niektórych imion miała odzwierciedlenie w kre-acji i powtarzalności utworzonych od nich nazwisk. Jako podstawy derywacyjne używane były głównie imiona biblijne (w różnej postaci), a wśród nich najczęściej:

1) *Jakob* (*Jakow*, *Jakub*, bibl., hebr. *ja'aqob* z sem. *Ja'aqob' el* 'niech Bóg strze-że' AbrAŻ, pol. *Jakub*): *Jakobczak*, KM I; *Jakobczyk*, KM I; *Jakobczyński*, KM I, *Jakobi*, KM II; *Jakobieski*, 1811 AZ; *Jakowlew*, KM I, *Jakowski*, KM II; *Kopelan*, 1857 KCH; *Kopala*, 1858 KCH; *Kopel*, KM I; *Kopel vel Koplewicz*, KM II; *Kopel vel Koplówicz*, KM II; *Koplewicz*, KM I; *Koplówicz*, KM II; *Kopelman*, KM II); *Kochin* KMI; *Jenkiel* KM I, *Janklewicz*, KM I; *Jankłowicz*, KM I;

2) *Mojżesz* (*Mosze*, *Mojsze*, bibl., hebr. *mosze*, *Moszeh*, gr. *Mōysēs* KIS, stąd pol. *Mojżesz*, ros. *Moisej*, wśl. *Mouceŭ*; im. teoforyczne, pochodzenia egip. z ele-mentem *mos* 'syn', etym. popularna 'wydobyty z wody' AbrAŻ, 73): *Mosakowski*, KM I; *Moskin*, KM II; *Moskowicz*, KM I; *Mossakowski*, KM II; *Mośkowicz*, KM I; *Mośkowski*, KM I; *Mosiniewicz*; KM II; *Mosiński*, KM I; *Moszalski*, KM II; *Mosz-kowicz*, KM I; *Moszkowski*, KM I; *Massalski*, KM I; *Massau*, KM II;

3) *Izaak*⁵ (*Ichok*, *Isaak*, bibl., hebr. *jicchaq* 'Bóg się uśmiechnął' patriarcha, syn Abrahama, AbrAŻ): *Ajzyk*, KM I; *Ajzykiewicz*, KM I; *Ajzykówna*, KM I; *Ickiewicz*, KM I; *Ickowicz*, KM I; *Sajewicz*, KM II (< im. *Isaj* < im. *Izaak*, w dawnej Polsce wsch. NCh, SRIP); *Sakowicz*, KM I (< im. *Isak* < im. *Icchak*, < cerk. *Isaakij* DacA); *Sakowiczowa*, KM I;

4) *Lejb*, *Lew* (*Lejb*, jid. 'lew' AbrAŻ): *Lebek*, KM I, *Lebenberg*, KMI, *Leben-son*, KM II, *Lebental*, KM II, *Lebrun*, KM II, *Lepkele*, KM II; *Lewek*, KM II, *Lewczak*, 1831 AZ, *Lewczyński*, 1862 KCH, *Lewi*, KM II, *Lewiński*, KM II, *Lew-kowicz*, KM II.

Można wskazać dwie podstawowe grupy nazwisk odimiennych, a mianowicie formalnie równe imionom lub od nich derywowane za pomocą różnych formantów. Nazwiska formalnie równe pełnym imionom lub ich skróconym czy potocznym postaciom nie są charakterystyczne dla antroponimii Żydów piotrkowskich, na-

⁵ Widoczna jest pewna zbieżność z frekwencją imion Żydów białostockich i łomżyńskich. Jak podaje Zofia Abramowicz, w okresie międzywojennym Imię *Izaak* należało do popularnych imion, poświadczone zostały następujące warianty im. *Izaak*: *Ajzyk*, *Ichok* (vel *Izaak*), *Isaak*, *Isak*, *Izak*, *Icko*, *Izaak* (Abramowicz, 2001, s. 9). Tradycyjne imiona biblijne, starohebrajskie i hebrajskie, jak np. *Izaak*, *Mojżesz* i *Salomon* dominowały także w nazewnictwie Żydów łomżyńskich (Frąckiewicz, 2020, s. 534).

tomiaś występowały dość często w nazewnictwie Żydów niemieckich (Beider, 2008, s. 32). Tego typu formacje w piotrkowskich dokumentach źródłowych mogły identyfikować Hebrajczyków przybyłych do miasta z Zachodu lub ukształtować się już na ziemi piotrkowskiej pod wpływem administracji pruskiej, obowiązującej tu po II rozbiórze Polski. W księgach meldunkowych spotyka się bowiem następujące formuły identyfikacyjne utworzone według schematu, jaki występuje w pruskich rejestrach (zob. Dacewicz, 2001), tj.: imię w funkcji nazwiska (w różnej postaci, bez wykładników nazwiskotwórczych) + imię + nazwa wykonywanego zawodu: *Altman*⁶ Anszel, krawiec, KM I; *Bass*⁷ Szymon, belfer, KM I; *Bass* Szymon, stolarz, KM II; *Naftali*⁸ Majer, szklarz, KM I; *Naftali* Moszek, robotnik, KM II; *Majzel*⁹ Jan, stolarz, 1826 AU; *Moryc*¹⁰ Edward, grzebieniarz, KM I; *Haskiel*¹¹ Wolf, handlarz, KM I; *Lewek*¹² Lajzer, kantor, KM I; *Lewi*¹³ Wolf, zegarmistrz, KM I; *Szak*¹⁴ Szymon, majster kunsztu szafciarskiego, KM I; a czasem także według szablonu: imię w funkcji nazwiska + dwa imiona + nazwa wykonywanego zawodu, np.: *Ajzer*¹⁵ Augustyn Jan, wyrobnik, KM II. Imiona Żydów (podstawowe, deminutywne czy przekształcone) w funkcji nazwisk, zapisane jako kolejny, obok imienia, element identyfikacyjny, miały znaczenie patronimiczne. Wymóg prawny posiadania nazwiska dziedzicznego spowodował, niejako w sposób sztuczny, że stawało się nim dla następnych pokoleń imię przodka (zob. Abramowicz, 2001, s. 162).

Nazwiska odimienne Hebrajczyków na ziemi piotrkowskiej tworzone były głównie poprzez derywację sufiksalną, za pomocą różnych genetycznie sufiksów, zarówno od imion męskich, jak i żeńskich. Pod względem strukturalnym wyodrębniają się tu dwie grupy antroponimów, tj. powielające słowiański model nazewniczy oraz ukształtowane w jidysz, odzwierciedlające wpływy językowe niemieckie. Wśród nazwisk żydowskich o strukturach słowiańskich zdecydowanie pod względem frekwencji wyróżniają się antroponimy z genetycznie wschodniosłowiańskim formantem *-owicz/-ewicz* w funkcji patronimicznej, który upowszechnił się także na ziemiach etnicznie polskich. Popularność modelu nazwiskowego z tym sufiksem w antroponimii Żydów Piotrkowa powodowała, że powstawały liczne formacje hybrydalne, tj.:

⁶ im. m. *Altmann* pochodzenia germ., łac. *Altmanus* KIS.

⁷ im. ż. *Bas* odpowiednik męskiego imienia *Bencjon*: Bas Syjon 'córka Syjonu' AbrAŻ.

⁸ hebr., im. *Naphtali* w zn. 'nadludzką walkę wiodłem' JarA.

⁹ im. *Majzel* < im. hebr. *Mordechaj* AbrS.

¹⁰ hebr. im. m. *Moryc*, utworzone prawdopodobnie od hebr. im. *Mordechaj* lub im. *Mauritius* BeiD; por. też niem. n. os. *Moritz* Got.

¹¹ jid., im. *Haskiel* < im. *Ezekiel* 'Bog wzmacnia' JarA; im. m. *Jechaskiel*, utworzone od hebr. im. *Jechezkiel*, polska forma *Eziechiel* IŻ.

¹² jid. im. m. *Lewek*, utworzone od hebr. im. *Lejb*, *Lew* IŻ; *Lejb*, jid. 'lew', AbrAŻ.

¹³ *Lewi*, bibl., hebr. lewi 'przyłączony', eponim rodu kapłańskiego AbrAŻ.

¹⁴ im. *Sak* < im. *Icchak*, < cerk. *Isaakij* DacA.

¹⁵ im. *Ajzer* IŻ.

1) hebrajsko-słowiańskie, np.:

Abraamowicz, KM II (< hebr., też akad., forma skróć. *Abram* od im. *Abraham* *Aba-am-ra-am* ‘kochaj ojca’, w zn. ‘ojciec mój jest wzniosły’ (*Abram*) lub ‘ojciec narodu’ (*Abraham*) JarA);

Aaronowicz, KM I (< hebr. im. *Aaron* od *aharon*, *ahr* ‘szczyt’ i *on* ‘rdzeń drzewa, drzewo dębowe’, w zn. ‘proroczy, natchniony’, pol. *Aron* JarA);

Boruchowicz, KM I (< hebr. im. *Baruch* ‘poświęcony, błogosławiony’ JarA);

Chajewicz, KM I (< im. ż. *Chaja* IŻ; hebr. ‘życie’, odpowiednik m. im. *Chaim* AbrAŻ);

Cylkiewicz, KM I (< im. ż. *Cylka* < od hebr. im. *Cila*, *Cyla*, pol. *Celina* IŻ);

Efroimowicz, KM I (< hebr. od im. *Efrojem*, *Efraim*, ‘eprajim z akad. i sum. apparu ‘żuławny, żyzna ziemia’ AbrAŻ);

Gierszonowicz, KM I (< hebr. im. *Gershon*, *Gershon* ‘zesłaniec, wygnaniec’ JarA);

Henochowicz, KM II (< bibl. hebr. im. m. *Henoch* ONS);

Nachymowicz, KM I (< im. bibl. hebr. *Nachum* ONS);

Samsonowicz, KM II (< im. hebr. *Samson* ‘forma łac. im. *Sampson* – gr. forma im. bibl. *Szimszon* ‘słoneczne dziecko, jasne dziecko’ BeiD);

2) jidyjsko-słowiańskie:

Anszlewicz, KM I; *Anszłowicz*, KM I (< jid., zdr. *Anshel* od im. hebr. *Asher* ‘szczęśliwy’ JarA);

Berkowicz, KM I (< jid. im. *Berek* < im. *Ber* JarA; por. niem. *Ber*, *Behr* < im. *Bernard*, też *Baer* ‘niedźwiedź’ SNP);

Eliaszewicz, KM II (< jid., od im. *Elijahu* ‘Jahwe jest moim Bogiem’ JarA);

Lejzerowicz, KM I (< jid. im. *Lazer* od im. *Eliezer* ‘Bog jest pomocą’ JarA);

Perłowicz, KM I (< im. ż. *Perel*, jid. z niem. *Perle* ‘perła’ AbrAŻ);

Pinkusewicz, KM I (< jid., od im. *Pinchas*, *Phinehas* JarA);

Zrylewicz, KM II (< im. jid. *Zryl* < im. *Aziel* BeiD);

3) inne, np.:

Kalmanowicz, KM I (< im. *Kalmen*, *Kalman*, z gr. *Kalonimos* AbrAŻ).

Przyczyn popularności sufiksu *-owicz/-ewicz* w piotrkowskich nazwiskach żydowskich może być kilka. Tego typu konstrukcje prawdopodobnie wskazywały, że wyznawcy judaizmu przybyli do Piotrkowa z dawnej Ukrainy czy Białorusi, gdzie przyjęli onimiczny sposób wyrażania swojego pokrewieństwa pod wpływem kontaktów językowych z mieszkańcami tamtych terenów. Jako kolejną przyczynę należy uznać wysoką frekwencję sufiksu *-owicz/-ewicz* w antroponimii mieszczańskej. Żydzi, osiedlając się w polskich miastach (w tym wypadku w Piotrkowie), tworzyli nazwiska zgodnie z dominującym w nich modelem nazewniczym. Na kształt antroponimów z sufiksem *-owicz/-ewicz*, należących do Żydów piotrkowskich, miała zapewne też wpływ jurysdykcja carska, bowiem po upadku powstania styczniowego została utworzona nowa

gubernia ze stolicą w Piotrkowie¹⁶. Pod wpływem obowiązującego wówczas prawa tworzone nazwiska Żydów zgodnie z rosyjskim trójczłonowym systemem antroponimicznym¹⁷. Tego typu struktur nazewniczych jest tu niewiele, a jako przykład wymienić można: *Lewek vel Lewiński Kiwe Moszkowicz*, KM II, gdzie nazwa *Moszkowicz* (< bibl. hebr. *Mosze*, *Mojsze* AbrAŻ) występuje w funkcji tzw. otčestwa (na wzór rosyjskiego imienia odojcowskiego).

Zaznaczyć należy, że nazwisko patronimiczne u Żydów było najpierw formacją jednopokoleniową, sensu stricto patronimem (zob. Abramowicz, 2001, s. 141). Jako formacja dziedziczona, przyjmowana, oprócz syna, przez innych członków rodziny, zaczęła kształtować się dopiero w XIX wieku, pod wpływem wymogów prawnych. Zapisy w piotrkowskich materiałach archiwalnych z drugiej połowy XIX i początku XX wieku sugerują, że proces ten nie jest jeszcze ostatecznie zakończony, choć trudno na podstawie skąpych zapisów archiwalnych jednoznacznie to stwierdzić. Spotyka się wprawdzie zapisy identyfikacyjne w postaci odimiennych formacji patronimicznych typu: *Hajmowicz* Chaim Abram, KM I, *Izraelewicz* Izrael Icek, KM II lub *Ickowicz* Icek Hersz KM I, które mogą jeszcze wskazywać na jednopokoleniowe nazwisko patronimiczne. Jednak przewaga antroponimów powtarzających się wielokrotnie w niezmienionej formie, w zestawieniu z różnymi imionami, np.: *Ickowicz* Hejnoch, KM II, *Ickowicz* Masia, KM II, gdzie nazwisko odimienne jest jedyną, poza imieniem, formacją identyfikacyjną, świadczy raczej o występowaniu antroponimów na *-owicz/-ewicz* już w charakterze dziedziczonych nazwisk rodowych obejmujących wszystkich członków rodziny.

Kolejny, drugi pod względem frekwencji, typ żydowskich nazwisk odimiennych, powielający struktury słowiańskie, to antroponimy z sufiksem *-ski* (*-alski*, *-ański*, *-iński*), charakterystyczne dla Polski centralnej, np.: *Berski*, KM II (< im. m. *Ber*, występuje zwykle jako *Dow-Ber* IŻ; jid., im. *Ber* JarA; por. niem. *Ber*, *Behr* od im. *Bernard*, też *Baer* ‘niedźwiedź’ SNP); *Boruchowski*, KM I (< hebr. im. *Baruch* ‘poświęcony, błogosławiony’ JarA); *Gacaleński*, KM I/ *Gacalinski*, KM I (< im. m. *Gecel* IŻ); *Lewański*, KM II; *Lewiński*, KM I (< im. *Lew*, jid. ‘lew’ AbrAŻ); *Nachalski*, KM I (< im. *Nache* < im. *Nachum* IŻ; hebr., im. *Nahman* w zn. ‘w którym pociecha’ JarA); *Majerski*, KM I (< im. m. *Majer*, *Maier*, *Mejer*, utworzone od hebr. im. *Meir*, *Meer* DacA, hebr. *meyajir* ‘oświecony’ BeiD); *Zewiński*, KM I (< im. *Zeew* IŻ). Jest to również typ nazwisk patronimicznych. Sufiks *-ski* dodawany do podstaw imiennych, według Sławomira Gali, występował w funkcji patronimicznej, która wynikała z prymarnie apelatywnego posesywnego charakteru tego przyrostka (Gala, 2014, s. 577). W funkcji patronimicznej sufiks ten występował także w nazwiskach Żydów mieszkających w Białymstoku, Łomży, Bydgoszczy czy na Podlasiu (zob. np. Abramowicz, 2003, 2010; Dacewicz, 2008;

¹⁶ Zob. m.in. Ziętek (2012).

¹⁷ O różnych sposobach identyfikacyjnych Żydów w dokumentach archiwalnych zob. np. Sarnowska-Giefing, 2015; Dacewicz, 2019.

Frąckiewicz, 2020; Jaracz, 2015). Na ziemi piotrkowskiej był to formant, który najczęściej uczestniczył w kreacji nazwisk matronimicznych według modelu: imię jidyjskie, rzadziej biblijne + *-ski* (*-ewski*, *-alski*): *Bruchalski*, KM I (< im. ż. *Bracha/ Brucha* IŻ; im. *Brocha, Broche*, jid. z hebr. ‘błogosławiona’ f. od m. *Baruch* AbrAŻ); *Cypryński*, KM II (< im. *Cypora, Sefora*, bibl. hebr. *cippora* ‘samica wróbla’ AbrAŻ); *Libicki*, KM II (< jid. im. *Liba*, od im. *Leeba* w zn. ‘ukochana, umiłowana’ JarA); *Maszewski*, KM I (< jid. im. ż. *Masza* < im. *Mariam, Miriem, Maria*, bibl., hebr./aram. ‘wywyższona’ AbrAŻ); *Rachalewski*, KM I (< im. *Rachel*, bibl., hebr. *rachel* ‘owieczka’ AbrAŻ); *Rozański*, KM I (< im. *Rojze*, jid. z niem. *Rose* ‘roża’ AbrAŻ, forma polska *Róża, Rozalja* IŻ); *Ruchalski*, KM I (< jid. im. ż. *Ruchla*, utworzone od hebr. im. ż. *Rachel* IŻ).

Wśród nazwisk żydowskich utworzonych na wzór struktur słowiańskich, poza omówionymi wyżej popularnymi formami na *-owicz/-ewicz* i *-ski*, są antroponimy utworzone za pomocą innych formantów, o mniejszej produktywności, jak:

-ak (*-czak*): *Frymusiak*, KM I (< im. m. jid. *From* < im. hebr. *Efroim, Efraim* IŻ); *Lewiak*, KM I; *Lewczak*, KM I (< hebr. im. m. *Lewi* IŻ); *Elczak*, KM I (< jid. im. ż. *Elka* < im. *Hela* IŻ); *Rozlak*, KM II (< im. *Rojze*, jid. z niem. *Rose* ‘roża’ AbrAŻ);

-yk (*-czyk*): *Majerczyk*, KM II (< im. m. *Majer, Maier, Mejer*, utworzone od hebr. im. *Meir, Meer* DacA, IŻ, hebr. *meyajir* ‘oświecony’ BeiD);

-ow: *Dawidow*, KM II (< hebr., im. *David* w zn. ‘godny kochania, ukochany’, pol. *Dawid* JarA); *Paltow*, KM II (< im. hebr. *Palti* < hebr. *palti* ‘Bóg jest moim ocaleniem’ TronA);

-in: *Lewin*, KM II; *Moskin*, KM II (< im. m. *Mosiek*, utworzone od hebr. im. *Mojesz* IŻ); *Sławin*, KM II (< im. *Sława* < sł. *slawa*, element imion dwuczłonowych AbrAŻ).

Antroponimy zawierające w swej budowie słowiańskie sufiksy *-ek*, np.: *Becolek*, KM II (< im. hebr. *Becaleel* (*Becalel*) IŻ; im. *Becalel, Besalel*, bibl. hebr. *becal’el* ‘w cieniu Boga’ AbrAŻ); *Falek*, KM I (< im. m. jid. *Falk*, z niem. *Falke* ‘sokół’ AbrIm); *Majerek*, KM II (< im. m. *Majer, Maier, Mejer*, j.w.) oraz *-ik*, np.: *Gaclik*, KM I (< im. m. hebr. *Gecel* AbrAŻ < im. *Gec* IŻ) nie pozwalają jednoznacznie stwierdzić, w jakiej funkcji występują w nich wymienione formanty – deminutywnej (zdrabniając imię, które następnie w takiej postaci stało się nazwiskiem) czy nazwiskotwórczej. Inne natomiast antroponimy, jak *Icek* KM II czy *Cudek*, KM II (< im. *Codek, Sadok*, bibl. hebr. *cadoq* ‘(Bóg jest) sprawiedliwy’ AbrAŻ), pozornie tylko zawierają w swej strukturze formant *-ek*. Są one bowiem modyfikacjami fonetycznymi imion hebrajskich.

Nazwiska żydowskie powielające patronimiczne struktury słowiańskie wykorzystywały ponadto sufiksy *-owa* (*Majerowa*, KM II) i *-ówna* (*Mejerówna*, KM I) do identyfikacji żon i córek zgodnie z polskim systemem nazewniczym.

Nieco mniej liczną grupę żydowskich nazwisk odimiennych niż te, z sufiksami słowiańskimi, stanowią antroponimy ukształtowane w jidysz, odzwierciedlające

wpływy językowe niemieckie. Pod względem frekwencji w gronie tych nazwisk dominującym typem strukturalnym na ziemi piotrkowskiej były composita z niemieckim elementem *-man*¹⁸ (z niem. *Mann* ‘człowiek, mąż’), nawiązującym w sposób aluzyjny do bibl. Adama (Abramowicz, 2003, s. 10), np.: *Elman*, KM II (< im. m. *Elia* (*Elja*), utworzone od hebr., od im. *Elijahu* ‘Jahwe jest moim Bogiem’ JarA, pol. *Elias* IŻ+ *-man*); *Ejsenman*, KM I/ *Ejsman*, KM I/ *Ejzenman*, KM I/ *Ejzman*, KM II (< comp. *Eisen* < im. hebr. *Isaak* Gug, AbrS + *-man*); *Hilman*, KM II (< im. bibl. hebr. *Hillel* ‘wielbiciel Boga’ AbrAŻ + *-man*); *Jrsman*, KM I (comp. *Jrs* < im. bibl. hebr. *Jirmejahu*, *Jeremiasz*, *Irmje* ‘Jahwe wywyższył’ AbrAŻ + *-man*); *Kopelman*, KM II (< jid. im. m. *Kopel* < hebr. im. *Jacob* IŻ + *-man*); *Mejerman*, KM I (< im. m. *Majer*, *Maier*, *Mejer*, j.w. + *-man*); *Perelman*, KM I (< im. ż. *Perel* – niemieckie tłumaczenie im. hebr. *Marguliosa* (*Margalit*), forma polska *Perla* IŻ); *Szejman*, KM II (< im. m. *Szaja*, utworzone od hebr. im. m. *Jeszaja*, *Jezajasz*, *Izajasz* IŻ + *-man*); *Urman*, KM II (< comp.: im. hebr. *Uri*, *Ury* AbrAŻ, 359 + *-man*). Jest to typ nazwisk zbliżony do patronimicznych. Określają one bowiem więzi rodowe czy rodzinne i mają często charakter metaforyczny (Abramowicz, 2003, s. 10). Nazwiska z członem *-man* ‘człowiek, mąż’ występują stosunkowo często w antroponimii piotrkowskiej, w nazwiskach żydowskich i niemieckich (zob. też Lica, 2020, s. 37, 111–112).

Zbliżone pod względem semantyki i struktury do nazwisk z sufiksem *-man* są onimy z jidyjskim elementem nazwotwórczym *-kind* (< niem. *Kind* ‘dziecko’ SNP). Popularny w antroponimii białostoczan sufiks *-kind* świadczy o patronimicznym i matronimicznym jego charakterze (zob. Abramowicz, 2010, s. 164). Nazwiska piotrkowskich i łomżyńskich Żydów nie potwierdzają wysokiej frekwencji tego sufiksu. W antroponimii Łomży występuje on 2 razy (Frąckiewicz, 2020, s. 108), a w nazwiskach piotrkowskich poświadczona została tylko jedna formacja z *-kind* (*Zyskind*, KM I, KM II), zapisana jednak łącznie 26 razy. Może być ona interpretowana dwojako: jako compositum z członem *-kind*, utworzone od imienia żeńskiego *Zysa*, *Zyssa* IŻ, które będzie wskazywało na relacje do matki, lub jako nazwisko motywowane imieniem męskim *Zyskind*, poświadczonym w materiałach piotrkowskich (np. *Walerauch Zyskind*, KM II). Wielokrotność zapisu formacji *Zyskind* w dokumentach archiwalnych w celu identyfikacji kilku osób (np. *Zyskind* Judel – bakalarz, KM I; *Zyskind* Moszek Aron – piekarz, KM II), wskazuje raczej na ustalenie się tego antroponimu jako nazwiska dziedzicznego, obejmującego członków całej rodziny, a nie tylko na bezpośrednią relację do matki. Jaka była natomiast pierwotna motywacja kreacji onimu *Zyskind* w funkcji nazwiska, nie można ustalić na podstawie zachowanych dokumentów. Być może antroponim ten występował jako nazwisko homonimiczne¹⁹, tj.: *Zyskind* I (< im. ż. *Zysa*, *Zyssa* IŻ + *-kind*) i *Zyskind* II (< im. *Zyskind* jid., też możliwe *Susskind* od grec. im. *Sosigenes* ‘urodzony’, ‘zdrowy, bezpieczny’ JarA).

¹⁸ O nazwiskach z członem *-man* zob. Breza, 2001.

¹⁹ Nazwiska homonimiczne i wielomotywacyjne zob. Raszevska-Klimas, 2018.

Bezpośrednio na relację do ojca wskazują struktury odimienne z sufiksem *-son* (z niem. *Sohn* ‘syn’) np.: *Abram-son*, KM II; *Jacob-son*, KM II; *Leben-son*, KM II; *Michel-son*, KM I; *Mikel-son*, KM I; *Nisen-son*, KM I; *Samel-son*, KM II, które jednak na ziemi piotrkowskiej nie należą do produktywnych.

Do nazwisk żydowskich ukształtowanych w jidysz należy ponadto zaliczyć formacje z innymi sufiksami o niemieckim rodowodzie, jak:

-ke: (np. *Hilke*, KM I < im. m. hebr. *Hillel* IŻ; *Elijasz* NCh; im. Chil < hebr., forma skróc. od im. *Jehiel* JarA; im. bibl. *Chiel* AbrS); obecny częściej w nazwiskach utworzonych od imion kobiet: *Dobke*, KM I (< im. ż. *Doba* IŻ < im. *Debora*, *Dewora*, *Dwora*, bibl. hebr. *debora* ‘pszczoła’ AbrAŻ); *Elke*, KM II (< jid. im. ż. *Elka*, j.w.); *Grynke*, 1810 AZ (< im. ż. *Gryna* IŻ; im. *Gruna*, *Grune*, jid. z niem. *grine* ‘zielony’ lub na bazie im. ros. *Agrippina* > *Grunia* AbrAŻ); *Hanczke*, KM II, *Hanke*, KM I (< im. ż. *Hana*, wariant im. ż. *Chana* IŻ); *Kreske*, KM I (< im. ż. jid. *Kresza*, *Kresze* SIŻ, AbrIm); *Libke*, KM II (< im. ż. *Liba* IŻ)²⁰;

-as: *Frajdas*, 1829 AM; *Fraydas*, 1821 AM (< im. *Frejde*, jid. z niem. *Freude* ‘radość, uciecha’ AbrAŻ; odpowiednik hebr. im. *Symcha* ‘radość’ IŻ);

-es: *Prywes*, KM I (< im. hebr. *Prywa*, *Priwa* IŻ); *Gilles*, KM II (< nhebr. im. *Gil*, *Gill* ‘radość, uciecha’ Gug); *Micheles*, KM II (< im. *Mikael*, bibl., hebr. *mika’el* ‘któż jak Bóg?’ AbrAŻ); *Micheles*, KM II, *Machales*, KM I (< im. ż. *Michle*, bibl. hebr. *mikal*, AbrAŻ; im. *Michla*, *Michela* < im. *Machla* IŻ); *Margules*, KM II (< im. jid. *Margula*, pol. *Małgorzata*, *Margareta* BeiD);

-is: *Abis* KM I (< im. m. *Aba* IŻ; im. *Abe*, talm., aram. ‘ojciec’ AbrAŻ); *Margulis*, KM I (< im. *Margula* j.w.);

-s: *Ebers*, KM I (< im. *Eber* < im. *Abraham* Gug);

oraz z bałtyckim, północno-niemieckim, sufiksem *-t* (Gug, XXVI): *Ajzert*, KM II (< im. *Aser*, *Oszer*, hebr. *aszer* ‘szczęśliwy’ AbrAŻ); *Ebert*, KM I; *Herst*, KM II (< jid., im. *Hersh* od *Hirsz* lub *Hersz* ‘jelen’ JarA); *Lewit*, KM II (< im. m. *Lewi* IŻ).

W antroponimii Żydów białostockich sufiksy z podstawowym *s* (*-s*, *-es*, *-is*, *-us*) należały do wyjątkowo produktywnych, nieco mniej aktywny był natomiast sufiks *-t* (Abramowicz, 2008, s. 167). Nazewnictwo Żydów mieszkających w Piotrkowie i okolicy nie potwierdza takiej wysokiej frekwencji wymienionych formantów. Na tym terenie żaden z wymienionych sufiksów nie należał do produktywnych. Nieco bardziej na tle pozostałych wyróżniają się tu formanty *-es* i *-t*. Równie rzadko w XIX i początku XX wieku sufiksy z *-s* występują w nazwiskach odimiennych Żydów łomżyńskich (Frąckiewicz, 2020, s. 111).

Materiał piotrkowski poświadcza ponadto nieliczne formacje patronimiczne z nowohebrajskim i arabskim sufiksem *-i/-y*: *Jacobi*, KM I (< n. os. *Jacob*, patr. *Jacobi* Gug, także w nazwiskach z podstawą imienną niemiecką: *Dytri*, KM II/

²⁰ Wymienione nazwiska z sufiksem *-ke* mogły pierwotnie być deminutywnymi formami imion i w takiej postaci zostać przeniesione do klasy nazwisk. O pochodzeniu i funkcji sufiksu *-ke* zob. np. Lica (2020, s. 66).

Dytry, KM I (< im. *Diter* (*Ditrych*), wysokoniemiecka skrócona forma im. *Dietrich*, odpowiednika goc. im. *Teodoryk* KIS).

Różne pochodzenie i odmienne znaczenie mogły mieć obecne w piotrkowskich nazwiskach żydowskich sufiksy: *-el*²¹, np.: *Ebel*, KM I (< bibl. im. m. *Abraham* lub bibl. im. m. *Abram* ONS); *Herszel*, KM I (zob. Abramowicz, 2003, s. 11, Dacewicz, 2008, s. 51–52); *Fajgiel*, KM II (< jid. im. ż. *Fajga*, będące niemieckim tłumaczeniem hebr. im. *Cypora* IŻ) oraz *-er*²², np.: im. *Brumer*, KM II (< im. *Brum* AbrS < im. bibl. *Abram* Gug); *Erner*, KM I (< im. *Aharon* Gug); *Finkler*, KM I (< im. jid. *Finkel* AbrIm); *Giller*, KM II (< nhebr. im. *Gil*, *Gill* ‘radość, uciecha’ Gug); *Hiller*, 1839 AM (< im. *Hill* < im. talm. *Hillel*, AbrS); *Meloszer*, KM II (< im. *Melchior*, z hebr. *mel-ki-or* ‘król (Bóg) jest moją światłością’ Fros); *Priwer*, KM I (< im. *Prywa*, *Priwa* IŻ). Genetycznie niemiecki sufiks *-el*, dodawany do podstawy imiennej, tworzył zazwyczaj formacje zdrabniające. Sufiks *-er* przyjmował natomiast głównie funkcję patronimiczną. Wskazują też na to zapisy w *Etymologisches Lexikon der jüdischen Familiennamen* (Gug). Wśród nich jest szereg nazw potwierdzonych w XIX-wiecznych archiwaliach piotrkowskich, np.: *Ajzner*, *Brumer*, *Egler*, *Engler*, *Glejzer*, *Heller*, *Kugler*, *Sekaller*. Na ziemi piotrkowskiej zostały poświadczone liczne formacje z sufiksem *-er* w grupie nazwisk matronimicznych, np.: *Diner*, KM II (< im. ż. *Dina* IŻ); *Gitler*, KM I (< jid. im. *Gitel*, *Gitla* < im. *Gita* ‘dobra’ JarA); *Gliker*, KM I/*Glikier*, KM II (< im. *Glika*, *Glike*, jid. *glik*, z niem. *Glücke* ‘szczęście’ AbrAŻ); *Iter*, KM I; *Itner*, KM I (< im. ż. *Ita* IŻ); *Zyser*, KM II (< im. ż. *Zysa* IŻ; im. *Zisla*, *Zisle*, jid. z niem. *Süße* ‘słodysz’ lub skrócona postać im. *Zuzanna* (Szoszana) AbrAŻ).

Do genetycznie patronimicznych i matronimicznych nazwisk mających w Piotrkowskiem porównywalną, niezbyt dużą frekwencję, zaliczana jest grupa antroponimów tworzonych sztucznie, zawierających w drugim członie elementy, które, łączone z imieniem, informowały, do kogo należy rodzina (zob. Abramowicz, 2010, s. 164). Są to:

-baum (< niem. *Baum* ‘drzewo’ SNP): *Goldbaum*, KM I (< im. ż. *Golda* IŻ); *Nusbaum*, KM I (< im. m. *Nusen*, *Nusyn* BeiD); *Obetbaum*, KM II (< im. m. *Obed* TronA);

-berg (< niem. *Berg* ‘góra’ SNP): *Ejzenberg*, KM I (< n. os. *Eisen*, *Eizen* < im. *Isaak* Gug, AbrS); *Naumberg*, KM II (< im. *Naum* < hebr. *Nāhūm* Gug); *Goldberg*²³, KM I (< im. ż. *Golda* IŻ); *Lewinberg*, KM I (< im. m. *Lewi* IŻ).

-feld (< niem. *Feld* ‘pole’ SNP): *Hirszfeld*, KM I (< im. m. *Girsz*/*Hirsz* AbrIm); *Zysfeld*, KM I (< im. ż. *Zysa*, *Zysia*, *Zyssa* IŻ); *Zytenfeld*, KM I, KM II (< im. ż. *Zyta* Fros);

²¹ „Niektóre imiona z elementem *-el* zostały utworzone w języku jidysz za pomocą genetycznie niemieckiego sufiksu *-el*, inne zaś zawierają genetycznie hebrajski element *-el*, występujący w imionach teoforycznych: *Elia*, *Hillel*, *Gawriel* i nie są derywatami jidyjskimi” (Abramowicz, 2010, s. 181).

²² Więcej na temat antroponimów żydowskich i niemieckich z sufiksem *-er*, notowanych w XIX-wiecznej antroponimii Piotrkowa Trybunalskiego i okolic, znajduje się w pracy A. Klimas (2021).

²³ Por. też. *Golberg* – zgermanizowana nazwa miejscowa, notowana m.in. na Śląsku (n. m. niem. *Goldberg*, zob. *Złotoryja* NOdM).

-*szejn/-sztajn* (< niem. *Stein* ‘kamień’ SNP): *Adelszejn*, KM I/ *Ejdelszejn*, KM I, KM II (< im. ż. *Adel*, *Edel* < *Ada*, *Adela*; im. *Ajdla* AbrS; im. hebr. *Ejdel* BeiDa); *Finkelsztajn*, KM II (< im. jid. *Finkel* AbrIm); *Goldszejn/ Goldsztajn*, KM I (< im. ż. *Golda* IŻ);

-*tal* (< niem. *Tal* ‘dolina’ SNP): *Lejbental*, KM II (< im. jid. *Lejb* AbrIm);

-*bejn* (< niem. *Bein* w jid. *bejn* w zn. ‘kość’ lub ‘noga, kończyna’ BeiD): *Goldbajn*, KM II (< im. ż. *Golda* IŻ). Przyrostek ten tworzył nazwiska od imion, nadając im znaczenie ‘potomek od X’ (Breider, 2008, s. 34), co oznacza, że nazwę *Goldbajn* należy rozumieć jako ‘potomek Goldy’.

Posumowanie

Budowa strukturalna nazwisk żydowskich dowodzi, że kształtowały się one na materiale leksykalnym wielu języków, jako efekt licznych wędrówek narodu semickiego. W Piotrkowskim struktura nazwisk żydowskich wnosi dodatkowe informacje. Jest pośrednio świadectwem drogi, jaką przebyli Żydzi, którzy postanowili osiedlić się w mieście lub jego okolicy. Przybieranie przez Żydów nazwisk z sufiksami *-ewicz/-owicz*, *-ow*, *-in* sugeruje kierunek ich wędrówki z dzisiejszych terenów Białorusi lub Ukrainy. Struktury z sufiksami o niemieckim rodowodzie, jak: *-man*, *-son*, *-er* czy *s* (*-s*, *-as*, *-es*, *-is*) mówią o przybyciu Żydów do Piotrkowa z Zachodu, natomiast formanty *-ski/-cki*, *-ak(-czak)* czy nazwiska żon i córek tworzone za pomocą sufiksu *-owa* i *-ówna* – tworzone zgodnie z polskim systemem nazewniczym – urabiały zapewne nazwiska Żydów, którzy już w jakimś stopniu zasymilowali się z autochtoniczną ludnością i od niej przejęli model nazewniczy. Odimienne nazwiska żydowskie na ziemi piotrkowskiej kształtowały się także pod wpływem czynników administracyjnych i narzucanych norm identyfikacyjnych, najpierw pruskich, potem carskich. W drugiej połowie XIX i na początku XX wieku antroponimy są już na tyle ustabilizowane, że można mówić o nazwisku dziedziczonym wielopokoleniowo, obejmującym wszystkich członków rodziny, choć proces ten jeszcze całkowicie nie został zakończony.

Charakterystyczną cechą antroponimii Żydów są nazwiska tworzone od imienia matki. Obecność nazwisk matronimicznych w żydowskim systemie antroponimicznym świadczy o wysokiej pozycji kobiety i matki w tradycji kulturowej i w prawie judaistycznym (zob. Abramowicz, 2010, s. 130–131; Frąckiewicz, 2020; Dacewicz, 2008). Te same sufiksy, które tworzyły antroponimy od imion męskich, uczestniczyły też w kreacji nazwisk od imion żeńskich. Zmienna była tylko ich produktywność. Nazwiska matronimiczne najczęściej tworzone formantem *-ski/-cki*, następnie *-er*, a dopiero kolejny pod względem frekwencji był genetycznie wschodniosłowiański sufiks *-ewicz/-owicz*, dominujący w nazwiskach pochodzących od imion męskich. Wśród matronimów do wyjątkowych należały

też *composita* z członem *-man*. Natomiast charakterystyczny tylko dla nazwisk pochodzących od imion kobiet był komponent *-mutter* (z niem. *Mutter* ‘matka’), występujący w takich formach, jak: *Perelmuter*, KM II lub *Perlmutter*, KM II.

Podstawą nazwisk odimiennych były imiona uświęcone żydowską kulturą i tradycją rodzinną. Do najczęstszych należały imiona biblijne: *Jacob*, *Mojżesz*, *Izzak*. Wielowiekowa obyczajowość dotycząca nadawania dzieciom określonych imion powodowała pewną powtarzalność podstaw derywacyjnych, co zostało odzwierciedlone chociażby w różnorodności strukturalnej nazwisk żydowskich urobionych od jednej podstawy imiennej.

Do cech charakterystycznych nazwisk odimiennych Żydów piotrkowskich należały:

- a) zdecydowana przewaga antroponimów z sufiksami o zróżnicowanej genezie, wobec marginalnie występujących nazwisk formalnie równych pełnym imionom lub ich skróconym czy potocznym postaciom;
- b) dominacja słowiańskich modeli nazewniczych;
- c) zmienna produktywność sufiksów tworzących nazwiska od imion męskich i żeńskich;
- d) występowanie sufiksu *-er* w funkcji matronimicznej;
- e) obecność w nazwisku członu *-mutter*, który nie został poświadczony w innych opracowaniach nazwisk Żydów polskich,
- f) brak nazwisk urobionych sufiksami *-uk*, *-czuk*, podobnie jak w antroponimii Żydów łomżyńskich (zob. Frąckiewicz, 2020), a częstych w nazwiskach Żydów białostockich (zob. Abramowicz, 2010);
- g) niska frekwencja komponentu *-kind*, popularnego w nazwiskach odimiennych białostockich Żydów (zob. Abramowicz, 2010), a sporadycznie występującego w nazewnictwie łomżyńskim (zob. Frąckiewicz, 2020).

Nazwiska żydowskie utworzone od imion reprezentują kognitywną kategorię osoba²⁴, którą można rozpatrywać jako uniwersalną, nadrzędną kognitywną kategorię antroponimiczną reprezentowaną przez wszystkie nazwiska. Poza nią realizują one jedną z podstawowych kategorii pojęciowych antroponimów, jaką jest pokrewieństwo, przejawiającą się w nazwiskach patronimicznych i matronimicznych. Prototypowym modelem nazwisk żydowskich na ziemi piotrkowskiej utworzonych od imion męskich jest: imię biblijne + sufiks *-owicz/-ewicz*. Inny model prototypowy, choć także z sufiksem słowiańskim, przyjmują nazwiska powstałe od imion kobiet, a mianowicie: imię jidyjskie + -sufiks *-ski*. Nazwiska patronimiczne i matronimiczne wyrażają wartości rodzinne, podkreślają znaczenie rodziny, są wyrazem przywiązania Żydów do religii i tradycji.

²⁴ Kognitywne kategorie pojęciowe właściwe antroponimom w planie doonimicznym zostały omówione w pracy: Raszewska-Klimas (2018). Są to następujące kategorie: osoba, pokrewieństwo, przynależność, pochodzenie, przestrzeń i miejsce, praca, wygląd i charakter, emocje i wartościowanie.

Rozwiązanie skrótów

Skróty archiwaliów

KM I – księgi meldunkowe z lat 1864–1880

KM II – księgi meldunkowe z lat 1881–1930

Skróty słowników i opracowań

AbrAŻ – Abramowicz, Z. (2010). *Antroponimia Żydów białostockich*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana.

AbrIm – Abramowicz, Z. (1993). *Imiona chrześciane białostoczan w aspekcie socjolingwistycznym (lata 1885–1985)*. Białystok: Dział Wydawnictw Filii Uniwersytetu Warszawskiego.

AbrS – Abramowicz, Z. (2003). *Słownik etymologiczny nazwisk Żydów białostockich*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.

BeiD – Beider, A. (1996). *A Dictionary of Jewish Surnames from the Kingdom of Poland*. New Jersey: Avotaynu Teaneck.

DacA – Dacewicz, L. (2008). *Antroponimia Żydów Podlasia w XVI–XVIII wieku*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana.

Got – Gottschald, M. (2006). *Deutsche Namenkunde, mit einer Einführung in die Familiennamenkunde von Rudolf Schützeichel 6., durchgesehene und bibliographisch aktualisierte Auflage*. Berlin–New York: Walter de Gruyter GmbH.

Gug – Guggenheimer, E.H., Guggenheimer, H.W. (1996). *Etymologisches Lexikon der jüdischen Familiennamen*. München–New Providence–London–Paris: WS-Druckerei Werner Schaubruch.

IŻ – Końska, L. (red.). (2002). *Imiona przez Żydów polskich używane*. Kraków: Wydawnictwo Austeria.

JarA – Jaracz, M. (2015). *Antroponimia Żydów w przestrzeni nazewnictwa międzywojennej Bydgoszczy – system imion*. *LingVaria*, X (2015)/ 1(19), 253–269.

KIS – Fros, H., Sowa, F. (1997–2007). *Księga imion i świętych*. T. 1–6. Kraków: Wydawnictwo WAM, Księża Jezuitów.

NCh – Malec, M. (oprac.). (1995). *Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych*, cz. 2: *Nazwy osobowe pochodzenia chrześcijańskiego*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe DWN.

NODm – Kaleta, Z., Supranowicz, E., Szymowa, J. (oprac.). (1997). *Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych*, cz. 3: *Odmiejscowe nazwy osobowe*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe DWN.

ONS – Sielicki, K. (2009). *Onomastykon Biblii Hebrajskiej i Nowego Testamentu. Systematyzacja zapisu biblijnych nazw własnych*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza „Vocatio”.

SIŻ – Feldenstein, M. (oprac.). (1928). *Spis imion żydowskich*. Warszawa: Zakład Graficzny GLORIA.

SNMP – Raszewska-Klimas, A., Piotrowicz, E., Pacan, L. (2016–2017). *Słownik nazwisk mieszkańców Piotrkowa Trybunalskiego i okolic XIX i XX wieku*. T. 1–4. Łódź: Wydawnictwo Łódzkiego Towarzystwa Naukowego.

SNP – Piprek, J., Ippoldt, J. (1980). *Wielki słownik niemiecko-polski*. T. 1–2. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Wiedza Powszechna.

TronA – Tronina, A. (1999). *Nazwiska Żydów aszkenazyjskich: próba klasyfikacji*. W: *Nazewnictwo na pograniczach etniczno-językowych. Studia slawistyczne*. T. 1 (s. 312–320). Białystok: Drukarnia „Libra”.

Pozostałe skróty i symbole

- bibl. – biblijny
- cerk. – cerkiewny
- comp. – compositum
- hebr. – hebrajski
- im. – imię
- jid. – jidysz
- łac. – łaciński
- m. – męski
- nhebr. – nowohebrajski
- niem. – niemiecki
- n. os. – nazwa osobowa
- rus. – ruski
- talm. – talmudyczny
- zn. – znaczenie
- ż. – żeński

Bibliografia

- Abramowicz, Z. (2001). *Antroponimia Żydów białostockich jako zwierciadło kontaktów językowych i kulturowych. Białostockie Archiwum Językowe, 1*, 7–14.
- Abramowicz, Z. (2003). *Słownik etymologiczny nazwisk Żydów białostockich*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Abramowicz, Z. (2010). *Antroponimia Żydów białostockich*, Białystok: Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana.
- Abramowicz, Z. (2016). Imiona starotestamentowe w kulturze podlaskich Żydów i chrześcijan. *Onomastica, 60*, 69–89.
- Beider, A. (2008). *A Dictionary of Jewish Surnames from the Russian Empire*. New Jersey: Avotaynu Bergenfield.
- Breza, E. (2001). Polskie nazwiska zakończone na -man. *Rocznik Slawistyczny, 52*, 75–96.
- Dacewicz, L. (2001). Nazewnictwo osobowe Białegostoku pod zaborem pruskim. *Białostockie Archiwum Językowe, 1*, 43–50.
- Dacewicz, L. (2008). *Antroponimia Żydów Podlasia w XVI-XVIII wieku*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana.
- Dacewicz, L. (2019). Sposoby identyfikacji Żydów białostockich w świetle spisów ludności z lat 1799–1853 (okres zaboru rosyjskiego). *Studia Wschodniosłowiańskie, 19*, 321–333.
- Frąckiewicz, M. K. (2020). *Antroponimia Żydów łomżyńskich w kontekście kulturowym (opracowanie ze słownikiem)*. Łomża: Łomżyńskie Towarzystwo Naukowe.
- Gała, S. (2014). Rola antroponimicznego przyrostka -ski w kulturze nazewnicznej. W: I. Jaros (red.), *Wybór pism dialektologicznych i onomastycznych* (s. 573–580). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Jaracz, M. (2015). Antroponimia Żydów w przestrzeni nazewnicznej międzywojennej Bydgoszczy – system imion. *LingVaria, X* (2015)/ 1(19), 253–269.
- Klimas, A. (2021). Obcojęzyczne XIX-wieczne nazwiska mieszkańców Piotrkowa Trybunalskiego z sufiksem -er. *Prace Językoznawcze, 33/2*, 217–228.

- Lica, Z. (2020). *O niemieckich nazwiskach współczesnych Polaków*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Raszewska-Klimas, A. (2018). *Wieloznaczność nazwisk Polaków*. Łódź: Wydawnictwo Łódzkiego Towarzystwa Naukowego.
- Sarnowska-Giefig, I. (2015). Patronimy jako składniki osobowego kodu identyfikacyjnego Żydów poznańskich od XVI do XVIII wieku. *Poznańskie Spotkania Językoznawcze*, 30, 153–164.
- Tronina, A. (2002). Geneza nazwisk żydowskich według źródeł biblijnych. W: *Wielojęzyczność i wielokulturowość na pograniczu polsko-wschodniosłowiańskim. Studia Slawistyczne*. T. 3 (s. 111–115). Białystok: Drukarnia „Libra”.
- Warzocha, D. (2017). *Piotrkowskie judaika. Przewodnik*. Łódź: Dom Wydawniczy Księży Młyn.
- Wiśniewski, T. (2012). *Nawracanie Żydów na ziemiach polskich Misja. Barbikańska w Białymstoku*. Łódź: Dom Wydawniczy Księży Młyn.
- Ziętek, J. (2012). *Historia miasta Piotrkowa Trybunalskiego*. Piotrków Trybunalski: Muzeum.